

שאר אמוראים, השתמשו בביטוי 'איפוך': שמואל – גטין מו: רב הונא בר מנחם – סנהדרין מב. רבא: פסחים כא. אביי – פסחים ה: קדושין כד. רבינא – נדה נג:
 בכל שאר המקומות בש"ס המובא 'איפוך' – סתמא דגמרא קאמר לה. (וע' שבת סו.).
 וכן הביטויים 'מתני איפכא', 'איפכא תני', 'איפכא איתמר' – נאמר רבות בסתמא דגמרא כלפי חכמים שונים ששנו את השיטות בהיפוך. ובמקומות בודדים מובא ביטוי זה בפי חכמים מסוימים ולא בסתמא: רב יוסף (סוכה יט:); ר' יעקב (ב"ב ס:); רב פפי (גויר כד.).

דף קא

'לא שנו אלא שנעקרו בגושיהן ובתוך שלש, אבל לאחר שלש – הכל לבעל הקרקע'. הטעם שחולקין, והלא יכול האילן לחיות מגושו בלבד – לפי שאין הגוש מצמיח פירות אלא בגלל קרקעו של זה [ואף אם יגדלו, לא יגדלו אלא פירות מועטים] (רשב"א, כפי שהובא במ"מ שכנים ד,י).
 יש להעיר שבשטמ"ק מובאים דברי הרשב"א אלישנא קמא דריש לקיש, שחולקים לאחר שלש. וע"ע בשטמ"ק בשם הראב"ד. וע"ע בתשובת הרשב"א ח"ג רכה, ובברכ"י ומהר"ץ חיות.
 והאריך רבות בכל הענין ובבאור סוגיתנו, הגרש"ז אויערבך (במנחת שלמה טט), מאימתי מונין שנות ערלה לשתילים המועברים עם אדמה. וכן האריך בזה בשו"ת אגרות משה יו"ד ח"א קפה).
 ולאחר שלש שנים, חייב בעל הקרקע לשלם דמי הזיתים לבעליהם כפי שווים בעת שטיפת הנהר, כדמי עצים הנמכרים לנטיעות אבל שבה העצים מעת השטיפה – שייך לבעל הקרקע (עפ"י תוס', ראב"ד שכנים ד,י, ובכס"מ; ר"ן; שו"ע קסח, ופוסקים. וכשנעקרו ללא גושיהן, כתב המ"מ (בדעת הרמב"ם) שיש כאן יאוש והכל לבעל הקרקע. והכס"מ (וכן הוא בשו"ע חולק).

'אבל בתוך שלש הכל של בעל הזיתים דאמר ליה אי את נטעת בתוך שלש מי הוה אכלת'. ואם תאמר מכל מקום למה יכחישו קרקעו בחנם? ויש לומר דלאו בחנם הוא, שהרי עתיד לחלוק בפירות לאחר שלש (עריטב"א).

'אלא... לאחר שלש הכל לבעל הקרקע'. ואם תאמר, הלא אמרו בסמוך שהיורד לתוך שדה חברו ונטעה והשדה עשויה ליטע – חייב הלה ליתן לו כמו שנותנים לשתלים – שונה שם שטרח בה בכל עבודת הקרקע אבל כאן לא טרח כלום הלכך אין לו אלא דמי הנטיעות (ראב"ד).

'אמר הלה, זיתי אני נוטל – אין שומעין לו, מאי טעמא? אמר ר' יוחנן: משום ישוב ארץ ישראל' – שעמדו חכמים על דעת הבריות ואמרו שהראשון יטע אחרים בשדהו במקומם כשם שנטע מתחילה, אבל השני שלא נטע מתחילה, אם יטלם הראשון לא יטע אחרים במקומם (פרישה וסמ"ע חו"מ קסח, א).
 ואם בעל השדה ניאות שיטול הלה את זיתיו – נוטלם (טשו"ע שם).

'אמר ליה: זיל שום ליה וידו על התחתונה. אמר ליה: לא בעינא. לסוף חזייה דגדרה וקא מנטר לה, אמר ליה: גלית אדעתך דניחא לך...'. פירוש, אמר לו אותו אדם: 'לא בעינא' – כלומר, אני לא הייתי נוטעה, יטול הנוטע נטיעותיו וילך לו. שתק רב, עד שראהו גודר את הנטיעות.

מכאן, שבשדה שאינה עשויה ליטע, אם אומר בעל השדה 'טול נטיעותיך' – שומעין לו, וכן בבנה חורבתו של חברו – כשאומר לו 'טול עציך ואבניך'. שאם לא כן מדוע שתק רב. ועוד, אילו טענה זו אינה טענה, אין גדירתו מורה על רצונו בנטיעה, שמא באמת לא נוח לו בה אלא כיון שאתה מחייבו בעל כרחו לשלם, לכן הוא גודרה ושומרה, שלא יפסידנה – אלא ודאי אם יאמר 'איני רוצה' – יטול הלה נטיעתו. ואולם בשדה העשויה ליטע – אין שומעין לו אלא נידון כאילו גדרה ושומרה ועוד עדיף מזה (רמב"ן).

וכמה ראשונים סוברים שאף בעשויה ליטע שומעים לו (ערמב"ם ותורא"ש מאירי ורמ"ך).

'היורד לתוך חורבתו של חברו ובנאה שלא ברשותו, ואמר לו עציי ואבניי אני נוטל – רב נחמן אמר שומעין לו...'. נחלקו הראשונים ז"ל בחורבה העשויה להיבנות – האם שומעין לבונה ליטול עציו ואבניו, כל זמן שלא קדם בעל הקרקע ואמר: דמים אני נותן, שעד אז עדיין לא זכה בבנין (רשב"א), או שמא מיד שבנה – זכה בעל הקרקע ושוב אין שומעין לבונה ליטול עציו ואבניו (רא"ה).

[הגרנ"ט (ב"ב סי' ס"ח) תלה בזה מחלוקת הרמב"ם והראב"ד (שכנים ג,ג) בענין 'המקיף את חברו'. ובאר שרש המחלוקת היא בטעם דין 'יורד'; האם טעם החיוב הוא מפני שחברו השביח את נכסיו, וזוהי שיטת הרא"ה שמיד נעשה שלו כי נכסיו הם שהושבחו, או שורש חיובו מפני שדנים כאילו עשה מה שעשה על פי ציוויו של זה, אך עדיין אינו נעשה שלו. ע"ש].

(ע"ב) 'אי אודעתן הוה טרחנא ומותיבנא ביה איניש מעליא'. מכך שלא נקט סתם 'ומותיבנא ביה איניש' משמע שאפילו אם השוכר רוצה להעמיד במקומו אדם אחר, אם הוא אינו הגון אין המשכיר צריך לקבלו. וכן כתב בשלחן ערוך (תורת חיים).

'... אזלא איהי אגרא שקולאי מיניה וביה אפיקתיה ואותביה בשבילא. אמר רב הונא בריה דרב יהושע כאשר עשה כן יעשה לו גמולו ישוב בראשו'. דוקא כגון זה, שגילתה דעתה בשעת השכירות שאינה רוצה להשכירה ואגן סהדי כי מה שעשתה מפני הקדושין עשתה, וכאילו התנתה בפירושו. הא אילו השכירה לו סתם קודם קדושין ואחר כך קידשה וגירשה – לאו כל הימנה לעשות כן, שהרי המשכיר או המשאיל בית לחברו לזמן ידוע כשהוא אוהבו ואחר כך נפלה מריבה ביניהם, ודאי אין יכול להוציאו מן הבית (רישב"א).

'אפיקתיה ואותביה בשבילא'. כתב המאירי שכל אחד רשאי לעשות כן כאשר נתברר הדבר שהשוכר נכנס בזיוף ובתחבולה, ובלבד במקום שיש להעלות על לב שיגיע הדבר לאזני הבעלים ויבואו ויצילו. ומכל מקום מי שהדין עליו לצאת ולא רצה – קובל עליו בעל הבית בב"ד ויוציאוהו, ואם אין השוכר שם – מודיע לבית דין והם ישכרו לו מקום מתוך דמי הדברים המונחים, ומניחים בבית שהם שוכרים לו.

במעשה שבגמרא משמע שעשתה האשה מדעתה ולא בב"ד, ואעפ"כ כתב המאירי שהללו חכמים בשערים את מעשיה. יתכן שלא יכולה היתה לקבול או טריחא לה מלתא.

והרמב"ם (שכירות ז,ז) כתב ששורת הדין, מי שהכניסו פירותיו לביתו שלא ברשות או בהטעיה, יכול למכור מהם לצורך שכר פועלים להוציאם לשוק, ומדת חסידות שידיע לבית דין והם יעשו זאת, משום השב אבידה לבעלים, אעפ"י שעשה שלא כהוגן.

מפני שהיקפן מרובה. יש מפרשים – דלא כפרש"י – שטורה הקיפם והעתקתם מבית לבית מרובה, מפני הכלים הגדולים שלהם והודקקותם למים רבים ושימושם על ידי האור, ואין רוב הבתים ראויים להם (מאירי).

נגר' – לסגור מבפנים. מנעול' – לנעול מבחוץ כשיוצא (ריטב"א).

מזווה – חובת הדר. כתבו ראשונים (עריטב"א ותורא"ש; תוס' ע"ז כא: וכן צידדו בתוס' מנחות מד.) שמן התורה אין אדם חייב במזווה אלא בביתו שלו (ביתך), ואינו חייב אלא אם דר בה, ומדרבנן חייב גם הדר בדירה שאינה שלו. ומה שאמרו כאן 'חובת הדר' – עיקר הטעם הוא לפטור את המשכיר, לפי שאינו דר שם, אך גם השוכר פטור מן התורה (תוס' שם).

וחייבו חכמים את השוכר לפי שהמזווה עשויה לשמירה למי שעומד בבית, כמו שאמרו במדרש, לכך הטילו חובה זו על השוכר הדר (רבנו יהונתן).

משמע בדבריו שלולא טעם שמירה, המשכיר היה חייב, מפני שאין צריך שידור בו בקביעות, אלא אפילו נכנס לשם פעם בשנה. או שמא י"ל שבעל הבית נחשב שדר ומשתמש שם בכך שמשכירו, וכמו שמניח שם חפצים וכד' – אלא שהטילו את החיוב על השוכר מן הטעם המסוים של שמירה כאמור. וע"ע בבאור דברי הר' יהונתן בשו"ת שבט הלוי ח"ו קסא. וע"ע בספר חובת הדר (לגרי"י בלוי שליט"א) פרק ג הערה ב.

ועל טעם השמירה שהזכיר רבנו יהונתן (וכן מובא ברש"י פסחים ד, ועוד), אם ענין זה מהוה חלק מהותי במצוה, או לא – ע' בשו"ת אגרות משה יו"ד ח"ב קמא, שתלה זאת במחלוקת הראשונים.

ויש חולקים וסוברים שהשוכר חייב מדאורייתא, אלא אם שכרה לפחות משלשים יום (כן היא שיטת החינוך סוף תרג (ע"ש במנ"ח), ור"א ממיץ. וכן הוא לתירוץ אחד בתוס' במנחות שם, וכן דייקו מדברי רש"י כאן ובע"ז – ע' אגרות משה יו"ד ח"ב קמא, ב).

ויש סוברים שלהלכה הדבר בספק אם 'שכירות קניא' אם לאו – רבנו אפרים בהג"א ספ"ק דע"ז, ומובא במג"א רמז סק"ח. וע"ע בהגהות מיימוניות מזווה ספ"ה; שבט הלוי ח"ה רכא.

דף קב

בגובתא דקניא' – שפופרת, קנה חלול (ערש"י לעיל פה: ברכות ו. יח: שבת סו: צ: ע"ז כח: ועוד).

שיטת כמה פוסקים (רמב"ם, טור) שהמזווה צריכה להיות קבועה במסמרים וכיו"ב. ואף כאן, הקנה קבוע במזווה הפתח, במסמרים או בסיד (עריטב"א ור"ן) 'כמנהג כל ישראל' (לשון הב"ח יו"ד רפט).

ואולם שיטת התוס' (וכך גם סברו התוס' בדעת רש"י) שאין צריך קיבוע אלא די בהנחת המזווה בפתח. ובעצם יכול היה להניח את המזווה כמות שהיא על דבר הבולט מן הפתח [לדעת ר"ת שמניחה בשכיבה], אלא שמכניסה לקנה כדי לשמרה מלחלוחית הכותל (תוס'). או מפני שאסור לתלות המזווה כשהיא חשופה, שגנאי הוא לה, לכן מכניסה לתוך קנה חלול ותולאו (כן פרש בתוס' ר"פ לתירוץ אחד. וע"ע בשו"ת אגרות משה יו"ד ח"ב קמא, ג).

ויש מי שפרש (הב"ח בבאור דברי התוס' לשיטת רש"י שהמזווה עומדת ולא שוכבת) 'גובתא דקניא' – שמעמיד קנה ארוך על הקרקע בפתח, גובהו כגובה הפתח, ומניח בתוכו את המזווה.